

Dorota Heidrich*

**Przyszłość międzynarodowych
trybunałów karnych *ad hoc*.
Strategie zakończenia oraz rozwiązania rezydualne,
ze szczególnym uwzględnieniem Międzynarodowego
Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii**

Wprowadzenie

Międzynarodowe trybunały karne, powołane w celu osądzenia osób najbardziej odpowiedzialnych za zbrodnie międzynarodowe, są przedmiotem zainteresowania badaczy stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego od długiego już czasu.¹ Pierwsze w historii trybunały, czyli Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze oraz Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Tokio, choć pod ich adresem kierowano wiele uwag krytycznych, przyczyniły się do wypracowania wzorców norm pozwalających na sądenie sprawców zbrodni, a tym samym do zdefiniowania tych zbrodni, oraz do stworzenia statutów sądów powstałych już po 1989 r. Kres zimnowojennej konfrontacji, krwawe konflikty lat 90. XX w. oraz zmiany w postrzeganiu problematyki praw człowieka, m.in. odpowiedzialności najwyższych

* Dr **Dorota Heidrich** – adiunkt w Zakładzie Prawa i Instytucji Międzynarodowych Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Absolwentka ISM UW oraz Instytutu Krajów Rozwijających się WGiSR UW.

¹ Szerzej na ten temat por.: J. Nowakowska-Małusecka, *Odpowiedzialność prawna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławii i Rwandzie*, Katowice 2000, s. 16 i nast.; M. Płachta, *Międzynarodowy Trybunał Karny*, t. I, Zakamycze 2004, s. 56 i nast.; D. Heidrich-Hamera, *Międzynarodowe Trybunały Karne w: Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*, red. J. Symonides, Warszawa 2006.

funkcjonariuszy państwowych za zbrodnie, doprowadziły do powstania Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Byłej Jugosławii (International Criminal Court for the Former Yugoslavia) w 1993 r., Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy (International Criminal Court for Rwanda) w 1994, stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego (International Criminal Court) w 1998, Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone (Special Court for Sierra Leone) w 2002 oraz innych podobnych instytucji.²

Działające dziś międzynarodowe trybunały karne można podzielić, biorąc pod uwagę sposób ich powołania, na trzy grupy:

1. **trybunały *ad hoc*** powołane mocą rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ (dalej: RB ONZ) w celu osądzenia osób fizycznych oskarżonych o zbrodnie popełnione w konkretnym konflikcie/konfliktach zbrojnych (Międzynarodowy Trybunał Karny dla Byłej Jugosławii – MTKJ, oraz Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy – MTKR);
2. **trybunały mieszane (hybrydowe)**, tj. z elementami międzynarodowymi, powołane mocą umów międzynarodowych zawartych między rządem danego państwa a ONZ. Niektórzy badacze trybunały tego typu nazywają umiędzynarodowionymi (*internationalized tribunals*), ponieważ powstają na gruncie krajowego wymiaru sprawiedliwości, modyfikując go i wprowadzając do niego element zagraniczny.³

² Należą do nich Specjalne Izby Sądzące w Sądach Kambodży (Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia – ECCC) powołane w 2003 r. oraz Specjalny Trybunał dla Libanu (Special Tribunal for Lebanon – STL), który powstał w 2007. Warto w tym miejscu również wspomnieć o Specjalnych Składach Sądzących dla Timoru Wschodniego (Panels with Exclusive Jurisdiction over Serious Criminal Offences) oraz o Kosowskim Sądzie Karnym ds. Zbrodni Wojennych i Etnicznych (The Kosovo War and Ethnic Crimes Court – KWECC), przy czym te dwie ostatnie instytucje funkcjonują ściśle w ramach krajowego wymiaru sądownictwa. Więcej na ten temat zob.: D. Heidrich-Hamera, *Międzynarodowe Trybunały Karne*, op.cit.

³ Por.: M. Płachta, *Międzynarodowe trybunały karne: próba typologii i charakterystyki*, „Państwo i Prawo” nr 3/2004 oraz *Internationalized Criminal Courts. Sierra Leone, East Timor, Kosovo and Cambodia*, red. C.P.R. Romano, A. Nollkaemper, J.K. Kleffner, Oxford 2004. Istnieją wątpliwości, gdzie w ramach zaproponowanego podziału umieścić Specjalny Trybunał dla Libanu (Special Tribunal for Lebanon – STL). Pierwotnie miał bowiem zostać powołany mocą porozumienia między ONZ a Libanem, ale parlament Libanu odmówił ratyfikacji podpisanej 23.01.2007 r. (przez przedstawicieli ONZ podpisana 6.02.2007) umowy międzynarodowej. Ostatecznie jego

Wśród nich wyróżnić można:

- a) **trybunały z przewagą elementu międzynarodowego** (Specjalny Trybunał dla Sierra Leone – STSL),
 - b) **trybunały z przewagą elementu krajowego** (Specjalne Izby Sądzące w Sądach Kambodży, ale też Specjalne Składy Sądzące ds. Poważnych Zbrodni w Timorze Wschodnim oraz wybrane sądy w Kosowie),
3. **stały trybunał** powołany mocą statutu uchwalonego przez państwa-strony na międzynarodowej konferencji. Dotąd powstał tylko jeden międzynarodowy trybunał o tym charakterze – Międzynarodowy Trybunał Karny.

Posługując się zaś kryterium stałości/tymczasowości sądów, zastosować można podział na dwie grupy: sądy powołane na czas określony (tzw. trybunały *ad hoc* oraz trybunały mieszane) oraz sądy stałe (MTK). Niniejsze opracowanie poświęcono pierwszej grupie, a w niej – trybunałom *ad hoc*, ze szczególnym uwzględnieniem MTKJ. Celem analizy jest przyjrzenie się tzw. strategiom zakończenia dla tych instytucji oraz Mechanizmowi Rezydualnemu, który obecnie przejmuje ich funkcje i docelowo ma je zastąpić. Wspomniano również o kończeniu prac przez STSL, dla którego również, wzorując się na działaniach trybunałów *ad hoc*, podjęto decyzję o stworzeniu instytucji o charakterze rezydualnym – Rezydualnego Trybunału dla Sierra Leone, który wkrótce przejmie odpowiedzialność za niektóre kompetencje STSL oraz zajmie się zarządzaniem jego archiwami i rozpowszechnianiem dorobku.

Rozwiązania rezydualne, przyjęte w celu zakończenia działań trybunałów jugosłowiańskiego, rwandyjskiego i dla Sierra Leone, mogą mieć wpływ na funkcjonowanie międzynarodowego sądownictwa karnego

powołanie nastąpiło na mocy rezolucji RB ONZ nr 1757 z 30.05.2007. Zdaniem Ralpa Riachi, wiceprzewodniczącego trybunału, STL jest międzynarodowym trybunałem karnym powołanym do życia tak jak tzw. trybunały *ad hoc*, tj. decyzją RB ONZ. Jednak STL nie jest organem pomocniczym RB ONZ, nie jest też środkiem przymusu w rozumieniu rozdz. VII Karty NZ. Środki składające się na jego budżet pochodzą z wpłat państw. Te cechy zbliżają go raczej do trybunałów o charakterze mieszanym. Zob.: *The Special Tribunal for Lebanon and international criminal law: contradictory or complementary?*, Lecture by Judge Ralph Riachi, 21 May 2013, <http://www.stl-tsl.org/en/media/press-releases/lecture-by-judge-ralph-riachi-special-tribunal-for-lebanon-and-international-criminal-law-the-difference-or-integration> (dostęp 12.06.2013).

w przyszłości, m.in. na sposób, w jaki zamkną swoje prace inne trybunały powołane na czas określony, oraz na postrzeganie Międzynarodowego Trybunału Karnego w kontekście zaufania do tej instytucji oraz wiarę w możliwość wypełniania postawionych przed nią zadań.

Od strategii zakończenia dla MTKJ i MTKR do Mechanizmu Rezydualnego

Tymczasowość była cechą MTKJ i MTKR od momentu ich powołania, choć ich statuty nie mówiły o tym wprost. Interpretacja zapisów dokumentów oraz intencji, które stały za powołaniem tych instytucji, nie pozostawiała jednak wątpliwości. Dla przykładu w Rezolucji Rady Bezpieczeństwa nr 827 z 25 maja 1993 r., powołującej MTKJ, w punkcie 2. stwierdzano, że ustanawia się trybunał międzynarodowy, którego wyłącznym celem (*sole purpose*) jest ściganie osób odpowiedzialnych za dopuszczenie się poważanych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego na terytorium byłej Jugosławii.⁴ W raporcie sekretarza generalnego ONZ (w odpowiedzi na rezolucję RB ONZ nr 808 z 22 lutego 1993 r.), zawierającym propozycję statutu przyszłego trybunału, zaznaczono, że decyzje RB nie odnosiły się do stworzenia międzynarodowej jurysdykcji karnej o kompetencjach ogólnych ani też do powołania międzynarodowego trybunału karnego o stałym charakterze.⁵ Celem przyszłego MTKJ miało być osądzenie najcięższych zbrodni popełnionych podczas konfliktu w byłej Jugosławii w okresie od 1 stycznia 1991 r. Brzmienie przyjętego przez RB mocą rezolucji nr 827 statutu pozostawiało pewne wątpliwości odnośnie do możliwej daty zakończenia działań trybunału. Wspomniany raport sekretarza generalnego ONZ zawierał jedynie zapis mówiący, że decyzja dotycząca daty zakończenia prac trybunału powinna wynikać z oceny postępu procesu przywracania pokoju na terytorium byłej

⁴ Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 827 z 25.05.1993, nr dok. ONZ: S/RES/827 (1993).

⁵ *Report of the Secretary General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993)*, 3.05.1993, nr dok. ONZ: S/25704 oraz Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 808 z 22.02.1993, nr dok. ONZ: S/RES/808 (1993).

⁶ *Report of the Secretary General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993)*, op.cit., par. 28.

Jugosławii, a jej podjęcie należeć miało do RB.⁶ Tym samym tzw. *ratione temporis* (czasowy zakres jurysdykcji MTKJ) został ograniczony datą początkową (1 stycznia 1991 r.), ale konkretnej daty końcowej nie podano, stwierdzając jedynie, że będzie wskazana w rezolucji RB wydanej po przywróceniu pokoju na terenie byłej Jugosławii.

Nieco inaczej uregulowano te zagadnienia w odniesieniu do powołanego rok później MTKR. *Ratione temporis* został dookreślony datą początkową i końcową (1 stycznia 1994 r. oraz 31 grudnia 1994). Trybunał rwandyjski został stworzony na podobieństwo jugosłowiańskiego, więc również w jego statucie, przyjętym rezolucją nr 955 z 8 listopada 1994 r., znalazło się określenie „wyłącznego celu” (*sole purpose*), jakim miało być osądzenie osób najbardziej odpowiedzialnych za popełnienie zbrodni na terytorium Rwandy oraz państw sąsiadujących (personalny zakres jurysdykcji, tj. *ratione personae*, w odniesieniu do terytoriów państw sąsiadujących został ograniczony do obywateli rwandyjskich).⁷

By sięgnąć do przykładu innego niż trybunały *ad hoc*, w Statucie Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone stwierdzano, że zadaniem STSL będzie osądzenie osób najbardziej odpowiedzialnych za poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego i prawa wewnętrznego Sierra Leone na terytorium Sierra Leone od 30 listopada 1996 r., włącznie z tymi przywódcami, którzy przez fakt popełnienia owych zbrodni stworzyli zagrożenie dla procesu pokojowego w Sierra Leone.⁸ Takie sformułowanie stanowiło potwierdzenie zapisów rezolucji RB ONZ nr 1315, na mocy której sekretarz generalny ONZ negocjował powołanie STSL z rządem Sierra Leone oraz samego porozumienia o jego powołaniu.⁹

Określenie czasowego zakresu jurysdykcji trybunałów nie dawało odpowiedzi na pytanie, ile instytucje te będą działać. Od początku nie

⁷ Rezolucja Rady Bezpieczeństwa nr 955 z 8.11.1994, nr dok. ONZ: S/RES/955 (1994).

⁸ *Statute of the Special Court, annexed to the Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone*, 16 January 2002, <http://www.sc-sl.org/scsl-statute.html> (dostęp 12.05.2013).

⁹ Por.: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1315 (2000), 14.08.2000, nr dok. ONZ: S/RES/1315 (2000) oraz *Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone [signed on 16 January 2002]*, <http://www.sc-sl.org/scsl-agreement.html> (dostęp 15.06.2013).

budziło wątpliwości, że sprawy przez nie ścigane powinny dotyczyć jedynie osób najbardziej odpowiedzialnych, tak więc krąg podejrzanych był ograniczony. Jednak w trybunałach jugosłowiańskim i rwandyjskim szybko okazało się, że osądzenie nawet tych „niewielu” będzie wymagało ogromnych nakładów ludzkich, finansowych i organizacyjnych. Brak doświadczenia w tworzeniu podobnych instytucji, konieczność współpracy prokuratorów, sędziów i personelu administracyjnego różnych narodowości, wreszcie – kulturowa i faktyczna odległość między miejscem popełnienia zbrodni a ich sądzenia, nie ułatwiały MTKJ i MTKR pracy.

Pod koniec lat 90. XX w. oraz po roku 2000 wśród sędziów trybunału jugosłowiańskiego, a później także rwandyjskiego oraz STSL, zaczęły się pojawiać pytania o termin zakończenia prac trybunałów. Nie było w pełni jasne, w jaki sposób powinny zakończyć procesy będące na wokandzie, jak ograniczyć i do jakich przypadków (zarówno w odniesieniu „do jakich osób”, jak również – w przypadku MTKJ – „do jakich zbrodni”, którą to kwestię m.in. stawiano po konflikcie w Kosowie) nowe akty oskarżenia. Ważnym zagadnieniem przy okazji prowadzonych rozważań było powołanie 17 lipca 1998 r. Międzynarodowego Trybunału Karnego, który miał się stać instytucją stałą, odpowiedzialną za ściganie zbrodni popełnianych na świecie. Na mocy Statutu Rzymskiego MTK nie posiada jednakże jurysdykcji w odniesieniu do zbrodni popełnionych przed 1 lipca 2002 r. Z względu na ograniczenie temporalnego zakresu jurysdykcji MTK rozważania na temat możliwości przejęcia przez niego spraw prowadzonych przez MTKJ i MTKR były jedynie teoretyzowaniem bez uzasadnienia. Początek nowego tysiąclecia był dla trybunałów *ad hoc* czasem dużej intensyfikacji działalności. Niedostatki kadrowe dawały o sobie znać i przyczyniły się do powstania pierwszych pomysłów na przyspieszenie prac. W siódmym rocznym sprawozdaniu MTKJ zaznaczono, że przy ówczesnym tempie działań jego organów prace na pewno nie zakończą się przed 2016 r.,¹⁰ co wydawało się niezwykle odległą datą. Co więcej, nie było jasne, czy te 16 kolejnych lat faktycznie wystarczy. Nikt bowiem nie mógł jednoznacznie orzec, jak dużo czasu potrzeba na konstrukcję i zmiany aktów oskarżenia, analizę materiału dowodo-

¹⁰ *Seventh annual report of the ICTY*, 2007, nr dok. ONZ: A/55/273-S/2000/777 (2000).

wego, wreszcie na procesy w I i II instancji. Nie wspominając już o licznych niespodziewanych przeszkodach, które mogły spowalniać prace trybunałów. Na obawy o wydolność sądów w kontekście spraw, które prowadziły, nakładła się narastająca krytyka wysokości nakładów finansowych przeznaczanych na ich funkcjonowanie. Będąc organami pomocniczymi RB ONZ, powołanymi przez nią jako środki przymusu w rozumieniu rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych, trybunały finansowane były z budżetu regularnego ONZ. Najwięksi płatnicy składek, przede wszystkim Stany Zjednoczone, zaczęły występować z postulatami określenia końcowej daty prac MTKJ i MTKR.

W maju i czerwcu 2000 r. ówczesni przewodniczący MTKJ i MTKR, sędzia Claude Jorda oraz sędzia Navanethem Pillay, w listach skierowanych do sekretarza generalnego ONZ zwrócili się z propozycją wprowadzenia zmian do statutów trybunałów, które mogły uczynić procedurę sądową bardziej efektywną.¹¹ Rada Bezpieczeństwa, reagując na sugestie sekretarza generalnego, w rezolucji nr 1329 z 2000 r. uznała konieczność przeprowadzenia reformy trybunałów przez dokonanie zmian w statutach polegających na powołaniu sędziów *ad litem* dla MTKJ oraz zwiększeniu składu sędziów w MTKR, a także składu Izby Apelacyjnej, wspólnej dla obydwu trybunałów.¹²

We wstępie do rezolucji nr 1329 przypomniano o zbieżności jurysdykcji krajowych i trybunałów międzynarodowych (z pierwszeństwem jurysdykcji tych ostatnich), co było wyraźnym odniesieniem do możliwości sądenia przynajmniej części spraw przez sądy krajowe. W rezolucji podkreślano też, że przed trybunałami *ad hoc* powinni być sądeni najbardziej odpowiedzialni wysocy przywódcy, a nie pomniejsi zbrodniarze. Zapisy rezolucji pokazywały kierunek oczekiwanych zmian w postępowaniu przed trybunałami. Rada Bezpieczeństwa zwróciła się również do sekretarza generalnego z prośbą o przygotowanie propozycji określenia końcowej daty *ratione temporis* MTKJ.

Prace nad tzw. strategią zakończenia (Completion Strategy) dla MTKJ i MTKR doczekały się finału w rezolucjach nr 1503 (z 2003 r.)

¹¹ *Identical letters dated 7 September 2000 from the Secretary General addressed to the President of the General Assembly and the President of the Security Council*, 14.09.2000, nr dok. ONZ: A/55/382-S/2000/865 (2000), Annex I oraz Annex II.

¹² Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1329 z 5.12.2000, nr dok. ONZ: S/RES/1329 (2000).

oraz nr 1534 (z 2004).¹³ W pierwszym dokumencie Rada Bezpieczeństwa wyraziła aprobatę dla strategii wypracowanej przez MTKJ i oczekiwała od MTKR stworzenia podobnego planu kończenia prac. Sednem tego planu miało być doprowadzenie do zakończenia wszystkich śledztw w MTKJ i MTKR do 2004 r., procesów w I instancji do 2008, a fazy apelacyjnej postępowań do roku 2010. Jak bardzo nierealne były te sztywno wyznaczone daty, miało się okazać całkiem niedługo. Na mocy rezolucji 1503 w miejsce wspólnego dla obu trybunałów prokuratora wprowadzono stanowisko osobne dla MTKJ i MTKR, o co już wcześniej wnioskował sekretarz generalny ONZ, argumentując, że taka zmiana jest konieczna dla zwiększenia wciąż dość małej efektywności prac trybunałów.

W rezolucji RB nr 1534 podkreślono znaczenie strategii zakończenia, wezwano przewodniczących MTKJ i MTKR do przedstawiania dwa razy do roku raportów z jej realizacji oraz zaznaczono konieczność przekazywania przez trybunały spraw dotyczących osób niebędących najważniejszymi oskarżonymi do jurysdykcji krajowych. Trybunały zostały wezwane do analizy nowych aktów oskarżenia pod kątem wagi zbrodni i pozycji osoby oskarżonej, co również służyć miało przyspieszeniu prac obydwu instytucji. Reguły procesowe i dowodowe obydwu trybunałów zostały decyzją sędziów zmienione przez rozszerzenie możliwości przekazywania spraw do krajowych wymiarów sądownictwa.

Strategie zakończenia prac trybunałów nie były przyjmowane bezkrytycznie. Ich przeciwnicy wskazywali przede wszystkim, że zbyt duża koncentracja na utrzymaniu wyznaczonych dat zakończenia aktywności tych instytucji będzie przeszkodą w wypełnieniu ich mandatów poprzez tendencję do pospiesznego (i – być może w konsekwencji – niestarannego) kończenia prac.¹⁴

W maju 2009 r. sekretarz generalny ONZ przedstawił Radzie Bezpieczeństwa raport, który stał się podstawą przyjęcia przez nią rezo-

¹³ Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1503 z 28.08.2003, nr dok. ONZ: S/RES/1503 (2003) oraz Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1534 z 26.03.2004, nr dok. ONZ: S/RES/1534 (2004).

¹⁴ Por. np.: A. Letter, R. Dicker, *Deadlines for the Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda Must Be Flexible*, 24 June 2004, <http://hrw.org/english/docs/2004/06/28/rwanda8970.htm> (dostęp 7.12.2005).

lucji nr 1966 (22 grudnia 2010 r.), na mocy której do życia powołany został Międzynarodowy Mechanizm Rezydualny dla Trybunałów Karnych (International Residual Mechanism for Criminal Tribunals).¹⁵ Do rezolucji nr 1966 dołączony został Statut Mechanizmu.

Thomas Wayde Pittman wskazuje, że ostateczne powołanie Międzynarodowego Mechanizmu Rezydualnego dla Trybunałów Karnych (MMRTK) było wynikiem subtelnej zmiany w podejściu trybunałów do kończenia prac. Akcent został przeniesiony z implementacji strategii zakończenia jako celu samego w sobie na stworzenie tego, co przewodniczący MTKJ, sędzia Fausto Pocar, nazwał „strategią kontynuacji”.¹⁶ Zgodnie z nią uwaga miała być odtąd koncentrowana na budowie systemu, który wzmocni wydolność krajowych wymiarów sprawiedliwości oraz umożliwi efektywną współpracę między trybunałami z jednej strony a krajami byłej Jugosławii oraz Rwandą z drugiej.¹⁷ Warunkiem takich działań trybunałów było powołanie do życia instytucji, która nie tylko przejmie od MTKJ i MTKR prowadzone postępowania, ale również realizować będzie funkcje związane ze współpracą z krajowymi wymiarami sądownictwa, będzie zarządzać archiwami trybunałów, rozpowszechniać wiedzę o ich osiągnięciach itp.

W rezolucji nr 1966 podkreślono, że pierwotnie prognozowane i zapisane w strategiach zakończenia daty zamknięcia wszystkich dochodzeń do roku 2004, procesów w I instancji do 2008 oraz apelacji do 2010 nie zostały dotrzymane. Wyznaczona została więc nowa data zakończenia prac trybunałów, tj. 2014 r. W ostatnich raportach MTKJ i MTKR na temat realizacji strategii zakończenia otwarcie mówi się jednak, że nawet ta data nie zostanie dotrzymana. Z raportu MTKJ wynika, że do 2014 r. zapewne nie zakończą się procesy

¹⁵ *Report of the Secretary-General on the administrative and budgetary aspects of the options for possible locations for the archives of the International Tribunal for the Former Yugoslavia and the International Criminal Tribunal for Rwanda and the seat of the residual mechanism(s) for the Tribunals*, 21.05.2009, nr dok. ONZ: S/2009/258; Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1966 z 22.12.2010, nr dok. ONZ: S/RES/1966 (2010).

¹⁶ T.W.Pittman, *The Road to the Establishment of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals*, „Journal of International Criminal Justice” nr 4/2011, s. 805.

¹⁷ Ibidem.

Radovana Karadžicia, Gorana Hadžicia oraz Ratko Mladicia.¹⁸ Również apelacje w sprawach Popović i inni, Tolimir, Staniszić i Župljanin prawdopodobnie nie zostaną zamknięte do tego czasu.¹⁹ W trybunale rwandyjskim zaś po 2014 r. toczyć się będzie jedna sprawa apelacyjna dotycząca siedmiu osób (*sprawa Nyiramasuhuko et al./Butare*).²⁰

Charakterystyka Międzynarodowego Mechanizmu Rezydualnego dla Trybunałów Karnych

Międzynarodowy Mechanizm Rezydualny dla Trybunałów Karnych jest zbudowany z dwóch części – jedna przejęła zadania MTKJ (od 1 lipca 2013 r.), druga zaś – MTKR (od 1 lipca 2012 r.). Mechanizm będzie miał dwie siedziby oddzielne dla każdej części, tj. w Hadze i Aruszy. Obydwie części będą sądowymi instytucjami kontynuującymi zadania trybunałów, ich struktura zostanie jednak znacznie ograniczona, niektóre organy Mechanizmu Rezydualnego będą wspólne dla obydwu jego części.

Statut mechanizmu wymienia jego funkcje, które podzielić można na funkcje *ad hoc* oraz stałe:²¹

Funkcje *ad hoc*:

1. ściganie oskarżonych pozostających na wolności,
2. postępowania apelacyjne,
3. ponowne procesy,
4. prowadzenie spraw o obrazę sądu i składanie fałszywych zeznań,
5. rewizja wyroków.

¹⁸ Letter dated 23 May 2013 from the President of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, addressed to the President of the Security Council, 23.05.2013, nr dok. ONZ: S/2013/308, Enclosure VI, s. 42.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Letter dated 23 May 2013 from the President of the International Criminal Tribunal for Rwanda addressed to the President of the Security Council, 23.05.2013, nr dok. ONZ: S/2013/310, Annex IV, s. 9.

²¹ United Nations Mechanism for Criminal Tribunals, <http://unmict.org/about.html> (dostęp 2.07.2013).

Funkcje stałe:

1. ochrona ofiar i świadków,
2. nadzór nad wykonywaniem wyroków,
3. udzielanie pomocy prawnej jurysdykcjom krajowym,
4. zarządzanie archiwami MMRTK oraz trybunałów.

Odnosnie do pierwszej funkcji *ad hoc*, MMRTK będzie kontynuował postępowania prowadzone przed trybunałami, zgodnie z zapisami ich statutów dotyczącymi materialnego, czasowego, personalnego i terytorialnego zakresu jurysdykcji MTKJ i MTKR.²² Głównym założeniem jest, że prokurator Mechanizmu Rezydualnego nie będzie miał uprawnień do wydawania nowych aktów oskarżenia wobec osób podejrzewanych o popełnienie zbrodni. Ponadto uwaga powinna być skoncentrowana na prowadzeniu spraw osób najbardziej odpowiedzialnych, a sprawy dotyczące mniej znaczących oskarżonych powinny zostać przekazane do jurysdykcji krajowych. W razie gdyby takie przekazanie okazało się niemożliwe, sprawa może toczyć się w izbach Mechanizmu Rezydualnego.

Przypadkami, w których mogą pojawić się nowe akty oskarżenia, są sprawy dotyczące przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości sprawowanemu przez trybunały i Mechanizm Rezydualny oraz składania fałszywych zeznań.²³

²² Kompetencja Mechanizmu Rezydualnego odnośnie do przejmowania spraw prowadzonych przez MTKJ i MTKR zależeć będzie od daty aresztowania podejrzanego. W odniesieniu do MTKJ sprawy sądzone przez mechanizm dotyczyć mogłyby oskarżonych aresztowanych później niż 12 miesięcy przed 1.07.2013 r. (początek funkcji mechanizmu w odniesieniu do MTKJ), a w odniesieniu do MTKR – oskarżonych aresztowanych na 12 miesięcy przed 1.07.2012 r. Ponieważ żaden z oskarżonych zbrodniarzy jugosłowiańskich nie pozostaje na wolności, wszystkie sprawy na poziomie Izby Procesowej pozostają w MTKJ. Inaczej sytuacja kształtuje się w odniesieniu do MTKR, gdzie dziewięciu oskarżonych wciąż pozostaje na wolności. Postępowanie w II instancji byłoby przejęte przez Mechanizm Rezydualny w sytuacji, gdyby sprawa wpłynęła do Izby Apelacyjnej przed 1.07.2013 r. (MTKJ) lub przed 1.07.2012 (MTKR). Szerzej na ten temat zob.: C. Denis, *Critical Overview of the „Residual Functions” of the Mechanism and its Date of Commencement (Including Transitional Agreements)*, „Journal of International Criminal Justice” nr 4/2011, s. 823–825.

²³ Art. 1 pkt 4 Statutu MMRTK w oryginale brzmi: „*The Mechanism shall have the power to prosecute, in accordance with the provisions of the present Statute, (a) any person who knowingly and willfully interferes or has interfered with the administration of justice by the Mechanism or the Tribunals, and to hold such person in contempt; or (b) a witness who knowingly and willfully gives or has given false testimony*”

Struktura organizacyjna mechanizmu jest zbliżona do struktury trybunałów. Do jego organów należą: izby (procesowa – osobna dla każdej jego części, oraz wspólna apelacyjna), wspólny prokurator, co oznacza powrót do czasu przed rezolucją nr 1503 z 2003 r., kiedy ta sama osoba była prokuratorem dla obydwu trybunałów, oraz sekretariat, wspólny dla całego mechanizmu.

W dość specyficzny sposób, wynikający z charakteru Mechanizmu Rezydualnego, przedstawia się sytuacja sędziów tej instytucji. Zgodnie ze statutem, przewodniczący jest jedynym sędzią stale wykonującym swoje obowiązki. Powołuje go sekretarz generalny ONZ, co jest odejściem od regulacji statutów MTKJ i MTKR, w przypadku których przewodniczącego wybierali ze swego grona sędziowie. Na stanowisko przewodniczącego powołany został 1 marca 2012 r. dotychczasowy przewodniczący MTKJ, obywatel USA, sędzia Theodor Meron.²⁴

Art. 8 Statutu MMRTK stanowi, że stworzona będzie lista (*roster*) 25 sędziów, z których tylko dwóch może pochodzić z tego samego państwa.²⁵ Nie powołuje się sędziów stałych ani sędziów *ad litem*. Wyboru sędziów dokonuje Zgromadzenie Ogólne ONZ bezwzględną większością głosów, z listy przedstawionej przez RB ONZ, na której znajdują się nazwiska kandydatów wskazanych przez państwa członkowskie ONZ oraz te państwa spoza organizacji, które utrzymują przy ONZ stałe przedstawicielstwa. Każde z nich ma prawo zgłosić dwóch kandydatów, spośród których Rada Bezpieczeństwa wybiera co najmniej 30. Kandydaci na sędziów muszą spełniać warunki wymienione w art. 9 statutu: powinny to być osoby o wysokim poziomie moralnym, bez-

before the Mechanism or the Tribunals". Definicja terminu „*contempt*” zawarta jest w Regułach procesowych i dowodowych Mechanizmu Rezydualnego i zbliżona do zapisu art. 70 Statutu Rzymskiego MTK, który w polskim oficjalnym tłumaczeniu nosi nazwę „Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości”, co jest uzasadnieniem dla zastosowania takiej nazwy na określenie czynów karalnych przed mechanizmem, zgodnie z jego statutem. W statutach MTKJ i MTKR podobnego zapisu brakowało, natomiast reguły procesowe i dowodowe trybunałów pozwalały na oskarżanie w takich sprawach (reguła nr 77 zarówno dla MTKJ, jak i dla MTKR).

²⁴ Funkcja pełniona w MTKJ przez sędziego Merona nie zostaje zlikwidowana wraz z jego wyborem na stanowisko przewodniczącego mechanizmu. Ze względu na stopniowe wygaszanie działań trybunałów *ad hoc*, do statutu dołączono postanowienia o charakterze przejściowym, zgodnie z którymi początek aktywności mechanizmu nakłada się na działania MTKJ.

²⁵ W MTKJ i MTKR każdy sędzia musiał być innej narodowości.

stronne i uczciwe, posiadające kwalifikacje wymagane w swoich państwach ojczystych do sprawowania najwyższych stanowisk sądowych. Szczególnie pożądane jest doświadczenie sądowe zdobyte w MTKJ i MTKR.

Wybrani sędziowie wykonują swoje zadania na wezwanie przewodniczącego, który *ad hoc* podejmuje decyzje o składzie izb do danego postępowania. Statut gwarantuje również możliwość wykonywania funkcji sędziowskich na odległość. Jak więc widać, zgodnie z postanowieniami statutu, wybrani sędziowie nie sprawują swoich funkcji w sposób ciągły, lecz są wzywani w razie potrzeby. Takie rozwiązanie obniża oczywiście koszty procesowe. Statut przewiduje powołanie dodatkowych sędziów (spełniających wymogi wymienione w art. 9 par. 1 statutu). Dokonuje go sekretarz generalny, na prośbę przewodniczącego mechanizmu oraz po konsultacji z Radą Bezpieczeństwa i Zgromadzeniem Ogólnym. Powołanie jest jednak możliwe jedynie w sytuacji, gdy żaden z sędziów znajdujących się na liście nie może w danym momencie sędzić sprawy oraz gdy „wszelkie praktyczne inne możliwości zostały wyczerpane” („*all practical alternatives have been explored*”). Podobnie, w sytuacji wakatu na liście 25 powołanych sędziów, uzupełnienie dokonywane jest przez sekretarza generalnego, w tym przypadku po konsultacji z przewodniczącym, RB ONZ oraz ZO ONZ. Sędziowie powoływani są na czteroletnią kadencję z możliwością reelekcji.

Skład izb określa statut, warunkując liczbę sędziów rodzajem rozpatrywanej sprawy. W sprawach z art. 1 pkt 2 i 3, tj. dotyczących osób oskarżonych przez MTKJ i MTKR, oraz w sprawach dotyczących decyzji o przekazaniu postępowania do jurysdykcji krajowej, przewodniczący powołuje trzech sędziów, którzy tworzą izbę procesową oraz – spośród nich – przewodniczącego izby. We wszystkich innych sprawach (czyli związanych z przestępstwami przeciwko wymiarowi sprawiedliwości sprawowanemu przez trybunały i mechanizm oraz ze składaniem fałszywych zeznań) powołuje się do rozpatrzenia danej sprawy pojedynczego sędziego (*single judge*).

Członkiem izby apelacyjnej jest, z mocy statutu, obok dwóch lub czterech innych sędziów (w zależności od tego, w jakim składzie zapadła decyzja w I instancji – pojedynczy sędzia czy trzyosobowa izba procesowa), przewodniczący mechanizmu. Rewizje wyroków przeprowadzane są przez trzyosobową izbę procesową, a w sytuacji, gdy

rewizja dotyczy wyroku apelacyjnego, izba apelacyjna składać się musi z pięciu sędziów. Sędziowie mechanizmu zostali wybrani w grudniu 2011 r.²⁶

Prokurator MMRTK powoływany jest przez Radę Bezpieczeństwa na kadencję czteroletnią (z prawem do reelekcji), po uzyskaniu nominacji ze strony sekretarza generalnego ONZ. Kandydat na stanowisko prokuratora powinien być osobą o wysokim poziomie moralnym oraz posiadać kwalifikacje i doświadczenie w prowadzeniu dochodzeń i przygotowywaniu aktów oskarżenia w sprawach karnych. Prokurator, jak już zaznaczono, jest wspólny dla obydwu części mechanizmu. W swej pracy korzysta z pomocy niewielkiej liczby osób zatrudnionych w Urzędzie Prokuratora, których miejscem wykonywania pracy jest albo Haga, albo Arusza. Ponadto w urzędzie tworzona jest lista osób (najlepiej posiadających doświadczenie w pracy w MTKJ i MTKR), które mogą zostać powołane w trybie nagłym, gdyby taka potrzeba wynikła z prowadzonych postępowań. Personel urzędu powołuje sekretarz generalny ONZ na wniosek prokuratora. Na stanowisko pierwszego prokuratora MMRTK wybrany został 29 lutego 2012 r. obywatel Gambii Hassan Bubacar Jallow, dotychczasowy prokurator MTKR oraz sędzia STSL.²⁷

Ostatnim organem mechanizmu przewidzianym przez statut jest sekretariat odpowiedzialny za administracyjne aspekty funkcjonowania obydwu części MMRTK. Na jego czele stoi sekretarz powoływany przez sekretarza generalnego ONZ na kadencję czteroletnią, z prawem do reelekcji. Codzienna działalność sekretariatu jest wykonywana przez personel zatrudniany na takich zasadach jak w przypadku

²⁶ Wybrani sędziowie: Theodor Meron (przewodniczący, USA), Carmel A. Agius (Malta), Aydin Sefa Akay (Turcja), Jean-Claude Antonetti (Francja), Florence Arrey (Kamerun), Solomy Balungi Bossa (Uganda), José Ricardo de Prada Solaesa (Hiszpania), Ben Emmerson (Wielka Brytania), Christoph Flügge (Niemcy), Graciela Susana Gatti Santana (Urugwaj), Burton Hall (Bahamy), Vagn Prüsse Joensen (Dania), Gberdao Gustave Kam (Burkina Faso), Liu Daqun (Chiny), Joseph E. Chiondo Masanche (Tanzania), Bakone Justice Moloto (RPA), Lee G. Muthoga (Kenia), Aminatta Lois Runeni N'gum (Gambia), Prisca Matimbe Nyambe (Zambia), Alphons Orié (Holandia), Seon Ki Park (Korea Południowa), Mparany Mamy Richard Rajohnson (Madagaskar), Patrick Lipton Robinson (Jamajka), Ivo Nelson de Caires Batista Rosa (Portugalia), William Hussein Sekule (Tanzania).

²⁷ Funkcja pełniona w MTKR przez prokuratora Jallowa nie ulega likwidacji wraz z jego wyborem na stanowisko prokuratora mechanizmu. Por. przyp. 24.

Urzędu Prokuratora (niewielka liczba pracujących na stałe i lista osób powoływanych w razie potrzeby przez sekretarza generalnego ONZ na wniosek sekretarza mechanizmu). Sekretarzem mechanizmu został 19 stycznia 2012 r. John Hocking, Australijczyk, pełniący funkcję sekretarza MTKJ.²⁸

Kary orzekane wobec osób wymienionych w art. 1 pkt 2 i 3 statutu mają być ograniczone do kar więzienia, włącznie z karą dożywocia (art. 22 statutu oraz reguła nr 125 Reguł procesowych i dowodowych).²⁹ Maksymalny wymiar kary w sprawach o przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości sprawowanemu przez trybunały i mechanizm oraz o składanie fałszywych zeznań wynosi 7 lat więzienia i może być orzekany łącznie bądź wymiennie z karą finansową.³⁰

Do spraw w ogóle nieregulowanych statutami trybunałów *ad hoc* należą funkcje rezydualne, charakterystyczne dla Mechanizmu Rezydualnego, w tym zarządzanie archiwami MTKJ, MTKR i samego mechanizmu, oraz współpraca i pomoc prawna dla krajowych wymiarów sprawiedliwości (art. 27–28 Statutu MMRKT). Archiwa, pozostając własnością ONZ, mają zostać ulokowane odpowiednio w Hadze lub Aruszy.

Państwa są zobowiązane do współpracy z mechanizmem w odniesieniu do zbrodni i przestępstw wymienionych w art. 1 statutu, a więc również w sprawach o przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości sprawowanemu przez trybunały i mechanizm oraz o składanie fałszywych zeznań. Warto przypomnieć, że mechanizm został powołany rezolucją RB ONZ na mocy jej uprawnień zapisanych w VII rozdziale Karty NZ. Rezolucja nr 1966 zobowiązała państwa do pełnej współpracy z mechanizmem i podejmowania wszelkich kroków w prawie krajowym w celu implementacji zapisów rezolucji nr 1966 i dołączonego do niej statutu. Zadaniem Mechanizmu Rezydualnego zaś jest udzielanie pomocy państwom w fazie dochodzeniowej, tworzenie aktów oskar-

²⁸ Podobnie jak w przypadku przewodniczącego i prokuratora mechanizmu, sekretarz Hocking nie przestaje pełnić swej funkcji w MTKJ.

²⁹ *Rules of Procedure and Evidence of IRMCT*, Mechanism for International Criminal Tribunals, 8.06.2012, nr dok.: MICT/1, http://unmict.org/files/documents/rules/120608_rules_en.pdf (dostęp 2.05.2013).

³⁰ Reguły procesowe i dowodowe (reguła nr 90, G) ustalają karę finansową w wysokości maksymalnej 50 tys. euro. Kary mogą być nakładane łącznie. Por.: *Rules of Procedure and Evidence of IRMCT*, op.cit.

zenia oraz w procesach osób odpowiedzialnych za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego na terytorium byłej Jugosławii i Rwandy, a także pomocy w ściganiu oskarżonych pozostających na wolności, których sprawy zostały przekazane do jurysdykcji krajowych.

Prace nad strategiami zakończenia funkcjonowania MTKJ i MTKR znalazły swoje odbicie w debacie nad przyszłością innego międzynarodowego sądu karnego, tj. Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone. Obecnie toczy się przed nim ostatnie postępowanie, w sprawie byłego prezydenta Liberii Charlesa Tylora, uznanego za winnego 11 zarzucanych mu czynów, w tym zbrodni przeciwko ludzkości oraz zbrodni wojennych, i skazanego 30 maja 2012 r. na karę 50 lat więzienia.³¹ Izba apelacyjna w wyroku z 26 września 2013 r. utrzymała wymiar kary i zdecydowaną większość pozostałych postanowień wyroku izby procesowej. Po zakończeniu sprawy Taylora schedę po STSL stopniowo przejmuje Rezydualny Specjalny Trybunał dla Sierra Leone (ang. Residual Special Court for Sierra Leone – RSTSL). Prace nad jego powołaniem były prowadzone w sekretariacie STSL już od 2007 r., a 11 sierpnia 2010 r. ONZ i rząd Sierra Leone podpisały dwustronne porozumienie o powołaniu Rezydualnego Specjalnego Trybunału.³² Umowa została ratyfikowana przez Sierra Leone w grudniu 2011 r.³³ Zgodnie z porozumieniem z 2010 r., RSTSL został powołany w celu wykonywania funkcji STSL, które muszą być kontynuowane po tym jak trybunał przestanie istnieć. Do szczegółowych kompetencji RSTSL należeć będą m.in.: przechowywanie i ochrona archiwów trybunału oraz zarządzanie nimi, ochrona ofiar i świadków oraz pomoc im, udostępnianie materiału dowodowego na prośbę krajowych organów ścigania, nadzór nad wykonywaniem kar przez skazanych, rewizja wyroków, prowadzenie postępowań wobec osób oskarżonych o obrażę sądu. Rezydualny trybunał będzie też instytucją, przed którą sądzony

³¹ *The Prosecutor vs. Charles Ghankay Taylor, Special Court for Sierra Leone*, <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsCharlesTaylor/tabid/107/Default.aspx> (dostęp 15.06.2013).

³² *The Residual Special Court for Sierra Leone Agreement (Ratification) Act*, <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=ua%2f%2buCjx4NU%3d&tabid=176> (dostęp 15.06.2013).

³³ Więcej na temat RSTSL zob.: B. Mansaray, S. Sanusi, *Residual matters of ad hoc courts and tribunals: the SCSL experience*, „Commonwealth Law Bulletin” nr 3(36)/2009.

może być Johnny Paul Koroma, ostatni ścigany aktem oskarżenia prokuratora STSL, który nie trafił przed oblicze trybunału.

Siedzibą RSTSL ma być Freetown, lecz dopóki strony nie zdecydują inaczej, dopóty będzie się ona mieścić w Hadze. Dużym wyzwaniem dla RSTSL będzie finansowanie. Problemy z zapewnieniem środków w wysokości pokrywającej budżet STSL były widoczne w zasadzie od początku jego istnienia. Jest bowiem finansowany z dobrowolnych składek państw członkowskich ONZ. Podobne finansowanie przewidziano dla Rezydualnego Specjalnego Trybunału, którego działania zostaną zakończone, gdy wypełni on swój mandat, co może teoretycznie oznaczać bardzo długie lata. Najwyższy wyrok wydany w procesach toczących się przed STSL to 52 lata więzienia. Przy założeniu zaś, że wyrok dla Ch. Taylora zostanie utrzymany, jeszcze przez długie lata RSTSL będzie zobowiązany do nadzorowania wykonywania kar więzienia.

W porównaniu z Mechanizmem Rezydualnym dla MTKJ i MTKR, Rezydualny Specjalny Trybunał dla Sierra Leone oparty jest na innej strategii kończenia prac. Mechanizm zaczął działać równolegle z pracującymi trybunałami jugosłowiańskim i rwandyjskim. Rezydualny Specjalny Trybunał przejmie zaś obowiązki od STSL dopiero, gdy ten ostatni przestanie istnieć.

* * *

Po powołaniu do życia MMRTK oraz RSTSL wydaje się, że w taki właśnie sposób kończone będą prace innych tego typu sądów, w tym Specjalnych Izb Sądzących w Sądach Kambodży oraz Specjalnego Trybunału dla Libanu. Pamiętać należy, że instytucje te z założenia powoływane były na określony czas. Ich powstanie wiązało się z przekonaniem o niemożności prowadzenia postępowań przeciwko osobom najbardziej odpowiedzialnym za zbrodnie, o konieczności ukarania winnych popełnienia zbrodni i – wreszcie – o tym, że najcięższe zbrodnie mogą być sądzone przed instytucją międzynarodową, bo sam fakt ich popełniania uderza, by posłużyć się określeniem używanym często przez byłego sekretarza generalnego ONZ Kofiego Annana, w „*kolektywne sumienie ludzkości*”.³⁴ Jednocześnie zadaniem trybunałów, co

³⁴ Ang. *collective conscience of humanity*. Por.: *Secretary-General presents his Annual Report to General Assembly*, UN Press Release, 20 September 1999, nr dok. ONZ: SG/SM/7136 GA/9596.

szczególnie podkreślano w rezolucjach RB ONZ powołujących MTKJ i MTKR, było przyczynienie się do budowy pokoju w krajach, gdzie popełniono zbrodnie. Zadanie to miało być realizowane przez wymierzenie sprawiedliwości winnym, jako że pokoju nie można zbudować bez sprawiedliwości. Intencją twórców trybunałów nie było zastąpienie krajowych wymiarów sprawiedliwości po wsze czasy, lecz raczej wspomoczenie ich odbudowy i przygotowania ich do takiego funkcjonowania, aby były zdolne ścigać również sprawców ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości czy zbrodni wojennych. Osiągnięcie takiej zdolności miało gwarantować stopniowe przekazywanie spraw do jurysdykcji krajowych.³⁵ Proces ten rozpoczął się jeszcze w MTKJ i MTKR, a Międzynarodowy Mechanizm Rezydualny dla Trybunałów Karnych jest, na mocy art. 6 swojego statutu, zobowiązany do jego kontynuacji.³⁶ Art. 1 pkt 3 statutu ogranicza przekazywane sprawy do tych, które nie dotyczą osób najbardziej odpowiedzialnych za zbrodnie. Ponadto nakłada on obowiązek przekazywania spraw dotyczących oskarżonych o przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości sprawowanemu przez trybunały i mechanizm oraz o składanie fałszywych zeznań (art. 6 pkt 1). Statut wyraźnie precyzuje, że próba skierowania tych dwóch typów spraw do jurysdykcji krajowych musi poprzedzać ewentualne rozpoczęcie postępowania przez sam mechanizm.

³⁵ W przypadku STSL zagadnienie to rozwiązano inaczej niż w MTKJ i MTKR. Jak zaznaczono wcześniej, apelację w sprawie Charlesa Tylora wydała Izba Apelacyjna Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone, a ewentualna sprawa Johnny'ego Paula Koromy zostanie przejęta przez Trybunał Rezydualny.

³⁶ Dotychczas MTKJ przekazał do jurysdykcji krajowych w sumie osiem spraw dotyczących 13 oskarżonych, dziesięć osób przekazano do Bośni i Hercegowiny, dwie do Chorwacji i jedną do Serbii. Żaden z oskarżonych nie należał do najbardziej odpowiedzialnych za zbrodnie. Sędziowie MTKJ nie wyrazili zgody na przekazanie czterech innych oskarżonych, ze względu na ich pozycję w momencie popełniania zbrodni oraz ciężar popełnionych czynów. W stosunku do 12 oskarżonych postępowanie zakończono, jeden oskarżony, Vladimir Kovaczević, został uznany za niezdolnego do uczestnictwa w procesie przed sądem serbskim w grudniu 2007 r. Zob.: *Letter dated 23 May 2013 from the President of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*, op.cit., s. 11. MTKR dotychczas przekazał do jurysdykcji krajowych cztery sprawy dotyczące czterech oskarżonych, dwie osoby przekazano do Francji, dwie – do Rwandy. Por.: *Letter dated 23 May 2013 from the President of the International Criminal Tribunal for Rwanda addressed to the President of the Security Council*, op.cit., Annex II, s. 27.

W odniesieniu do osób określonych w art. 1 pkt 2 i 3 statutu sprawa może być przekazana do kraju, w którym zbrodnia została popełniona, lub do kraju, w którym został aresztowany oskarżony, albo też do innego państwa, którego władze podejmą decyzję o gotowości do prowadzenia postępowania w sprawie (art. 6 pkt 2). Mechanizm ma obowiązek monitorowania sposobu prowadzenia spraw przekazanych do jurysdykcji krajowych.³⁷ Ze względu na wspomniane unormowania na pewno nie zostaną przekazane sprawy Ratko Mladicia, Gorana Hadžicia oraz Radovana Karadžicia. W odniesieniu do MTKR, na poziomie międzynarodowym zapewne sądzone będą sprawy dotyczące pozostających na wolności Augustina Bizimana, Féliciena Kabugi oraz Protaisa Mpiranyi.³⁸

Wątpliwości co do gotowości krajowych wymiarów sprawiedliwości do sądzenia spraw zbrodniarzy jugosłowiańskich pozostają. Jak zauważa prokurator MTKJ Serge Brammertz, najwięcej problemów pojawia się w sprawach przed sądami w Bośni i Hercegowinie.³⁹ Zgodnie z krajową strategią sądzenia zbrodni wojennych przyjętą przez ten kraj, wszystkie „wrażliwe” sprawy powinny być zakończone do 2015 r., a pozostałe do 2023 r.⁴⁰ Biorąc jednak pod uwagę, że obecnie na poziomie sądów ogólnokrajowych pozostaje do osądzenia około 800 spraw (w których oskarżonych jest około 2,5 tys. osób), szanse na dotrzymanie terminów wymienionych w strategii są niewielkie.⁴¹ Zdaniem Brammertza MTKJ nie spełnił pokładanych w nim oczekiwań odnośnie do budowy sprawnego systemu sądowniczego mogącego poradzić sobie z takim ogromnym obciążeniem.⁴² Innym

³⁷ Zarówno tych, których przekazania dokonały jeszcze trybunały, jak i tych przekazanych przez MMRTK.

³⁸ W tym przypadku będzie to kompetencja Mechanizmu Rezydualnego, ponieważ oskarżeni nie zostali aresztowani przed 1.07.2012 r., kiedy rozpoczął on działalność w części dotyczącej MTKR. Por.: *ibidem*, Annex II, s. 28.

³⁹ *Hague Prosecutor: Our Work Isn't Over Yet*, „Justice Report”, 19.06.2013, <http://www.justice-report.com/en/articles/hague-prosecutor-our-work-isn-t-over-yet> (dostęp 22.06.2013).

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Jeśli chodzi o Rwandę i jej system sądownictwa, obciążenie postępowaniami zostało rozwiązane przez umożliwienie przejęcia części spraw przez sądy *gacaca*. Więcej na ten temat zob.: K. Bieniek, D. Heidrich, *Pojednanie w Rwandzie – zwycięstwo sprawiedliwości czy sprawiedliwość zwycięzców?*, „Stosunki Międzynarodowe”

zagadnieniem jest problem gloryfikacji zbrodni i ich wykonawców oraz prowadzenie przez władze krajowe polityki zaprzeczania masakrom.⁴³ Bez głęboko sięgających wysiłków na rzecz budowania wiedzy historycznej w społeczeństwach dotkniętych traumą wojny i zbrodni trudno będzie o sprawiedliwość i trwałą pokój.

Wątpliwości dotyczące efektywności przyszłych postępowań Mechanizmu Rezydualnego podnoszone były w ostatnim czasie w kontekście wyroków uniewinniających wydanych w I i II instancji przez MTKJ, a konkretnie w odniesieniu do uniewinnionych przez izbę apelacyjną Ante Gotoviny (16 listopada 2012) i Mladena Markacza (16 listopada 2012) oraz Momcilo Periszicia (28 lutego 2013) oraz – przez izbę procesową – Ramusza Haradinadży (29 listopada 2012, w procesie powtórzonym na wniosek prokuratury) i Jovicy Staniszicia oraz Franko Simatovicia (30 maja 2013). Krytycy wyroków wiążą te uniewinnienia z osobą sędziego Theodora Merona, który od 17 listopada 2011 r. pełni (już po raz drugi w swojej karierze) funkcję przewodniczącego MTKJ, a obecnie jest też przewodniczącym MMRTK. Najgłośniejsze oskarżenia pod adresem sędziego Merona pojawiły się po uniewinnieniu J. Staniszicia, byłego szefa serbskiego wywiadu, oraz F. Simatovicia, byłego pracownika tych służb.⁴⁴ W czerwcu

nr 3–4/2007. Problemy pojawiły się w momencie, gdy pierwsze sprawy miały być przekazane do krajowej jurysdykcji z MTKR. Rwanda występowała o ich otrzymanie, ale ze względu na brak odpowiednich regulacji wewnętrznych i niemożność (zdaniem MTKR) zapewnienia uczciwego procesu, początkowo jej wysiłki nie przyniosły skutku. Po korektach wprowadzonych do ustawodawstwa wewnętrznego sytuacja uległa zmianie. Por.: J.D. Mujuzi, *Steps Taken in Rwanda's Efforts to Qualify for the Transfer of Accused from the ICTR*, „Journal of International Criminal Justice” nr 1/2010.

⁴³ To zagadnienie wielokrotnie przewija się w wypowiedziach i raportach prokuratora MTKJ. Por. np.: *Hague Prosecutor: Our Work Isn't Over Yet*, *op.cit.* oraz *Report of Serge Brammertz, Prosecutor of the International Tribunal for the Former Yugoslavia, provided to the Security Council under paragraph 6 of Security Council resolution 1534 (2004), Annex II do Letter dated 23 May 2013 from the President of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, addressed to the President of the Security Council*, *op.cit.*, s. 29 i nast.

⁴⁴ Obaj oskarżeni byli o kierowanie, organizowanie, wyposażanie, zbrojenie i trenowanie oddziałów zbrojnych serbskiego wywiadu, które mordowały, prześladowały, deportowały i przymusowo wysiedlały ludność nieserbską z Bośni i Hercegowiny oraz Chorwacji między 1991 a 1995 r. Izba procesowa 30.05.2013 r. nakazała natychmiastowe wypuszczenie oskarżonych, nie znajdując dowodów na potwierdzenie oskarżenia, które próbowało dowieść, że uczestniczyli oni w kryminalnym związku przestępczym

2013 r. duńska prasa opublikowała prywatną korespondencję jednego z sędziów MTKJ, Duńczyka Frederika Harhoffa, który bardzo negatywnie odniósł się do wcześniejszych uniewinnień w I i II instancji przez izby trybunału.⁴⁵ Sędzia Harhoff oskarżył przewodniczącego Merona o wywieranie presji na skład sądzący w sprawach Ante Gotoviny, Mladena Markacza, Momcilo Periszicia oraz Staniszicia i Simatovicia właśnie. Jak wskazuje sędzia Harhoff, trybunał do jesieni 2012 r. wydawał wyroki, w których uznawał dowódców oddziałów zbrojnych za winnych zbrodni popełnionych przez ich podwładnych. Sędziowie zmienili jednak praktykę i w odniesieniu do wspomnianych oskarżonych dowodzą, że bez bezpośredniego zamiaru popełnienia zbrodni nie można uznać ich odpowiedzialności. Zdaniem Harhoffa zmiana ta podyktowana jest właśnie naciskiem na sędziów ze strony przewodniczącego Merona.

Opinia duńskiego sędziego nie jest pierwszą krytyczną wobec bieżącej linii orzeczniczej trybunału. W podobnym tonie wypowiadał się prokurator MTKJ Serge Brammertz⁴⁶ czy opiniotwórczy „The Economist”. Tygodnik w swoich analizach cytował serbskich urzędników, z których jeden miał podobno stwierdzić, że wyrok nie jest zaskoczeniem, gdyż powszechnie znane są kontakty Staniszicia z CIA.⁴⁷ Wspomniał również, że Simatović i Periszić mieli wsparcie wpływo-

(*joint criminal enterpris* – JCE), którego celem było przymusowe i trwałe usunięcie większości nieserbkiej z terytoriów BiH oraz Chorwacji. Izba procesowa potwierdziła, że oddziały serbskie stały za popełnionymi zbrodniami, lecz stwierdziła, że nie można dowiedzieć, iż oskarżonych można uznać za winnych tych zbrodni. W wyroku izby stwierdzono, że nie można dowiedzieć, iż Staniszić i Simatović chcieli wprowadzić w życie JCE oraz że to oskarżeni planowali i zlecali zbrodnie. Por.: *Jovica Stanišić and Franko Simatović acquitted of all charges*, ICTY PRESS RELEASE, The Hague, 30 May 2013, <http://www.icty.org/sid/11329> (dostęp 12.06.2013).

⁴⁵ English version: *Murderers are being allowed to go free*, „BT”, 7.07.2013, <http://www.bt.dk/udland/english-version-murderers-are-being-allowed-to-go-free> (dostęp 1.07.2013).

⁴⁶ *Hague Prosecutor ‘Shares Disappointment’ Over Controversial Acquittal*, Balkan Transitional Justice, 24.06.2013, <http://www.balkaninsight.com/en/article/brammertz-i-m-disappointed-with-acquittals> (dostęp 1.07.2013); *UN Launches Successor to Hague Tribunal*, Balkan Transitional Justice, 2.07.2013, <http://www.balkaninsight.com/en/article/brammertz-my-faith-in-international-justice-not-strengthened> (dostęp 4.07.2013); *Hague Prosecutor: Our Work Isn’t Over Yet*, op.cit.

⁴⁷ *War crimes in the former Yugoslavia. Two puzzling judgments in The Hague*, „The Economist”, 1.06.2013, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/06/war-crimes-former-yugoslavia> (dostęp 1.07.2013).

wych osób z zewnątrz.⁴⁸ Sędzia Harhoff we wspomnianym liście twierdził również, że kręgi wojskowe w takich państwach jak Izrael i USA zaczęły się niepokoić tym, jak bardzo trybunał przez swe wyroki zbliżył się do najwyższych dowódców wojskowych.⁴⁹ Pikanterii sprawie dodaje fakt, że wyroki nie były wydawane jednomyślnie, a ponoć sędziowie zgłaszający zdanie odrębne byli tymi, których przewodniczący Meron nie zdołał przekonać do zmiany opinii.⁵⁰ Z informacji docierających z wewnątrz trybunału wynika, że wśród sędziów MTKJ uformowała się wyraźna grupa tworząca opozycję wobec sędziego Merona, która liczy na zmianę na stanowisku przewodniczącego w kolejnych wyborach.⁵¹ Sam Meron nie odniósł się w żaden sposób do oskarżeń wysuwanych przez Harhoffa, podkreślając, że wszelkie standardy uczciwego procesu są priorytetem dla MTKJ i nie jest dopuszczalne, by wyroki trybunału spełniały oczekiwania niektórych ośrodków opiniotwórczych.⁵²

Nie wydaje się prawdopodobne, by opinia publiczna kiedykolwiek dowiedziała się, jaki był faktyczny przebieg dyskusji między członkami izb przed wydaniem kontrowersyjnych wyroków, ale niezależnie od tego, czy oskarżenia Harhoffa mają swoje uzasadnienie, czy też są bezpodstawne, stawiają one trybunał w bardzo negatywnym świetle i powodują utratę zaufania do tej instytucji. Utrata twarzy przez MTKJ nie jest zaś dobrą wróżbą na przyszłość dla MMRTK.

Cytowany przez „The Economist” Chuck Sudetic rysuje tę przyszłość w ciemnych barwach.⁵³ Stwierdził, że gdyby Hitler był sądzony

⁴⁸ *War crimes in the former Yugoslavia. Two puzzling judgments in The Hague*, op.cit. Na temat powiązań Jovicy Staniszcica z CIA zob. też: *Serbian spy's trial lifts cloak on his CIA alliance*, „Los Angeles Times”, 1.03.2009, <http://articles.latimes.com/2009/mar/01/world/fg-serbia-spy-cia1> (dostęp 1.07.2013).

⁴⁹ English version: *Murderers are being allowed to go free*, op.cit.

⁵⁰ *Hague Judge Faults Acquittals of Serb and Croat Commanders*, „The New York Times”, 14.06.2013, http://www.nytimes.com/2013/06/14/world/europe/hague-judge-faults-acquittals-of-serb-and-croat-commanders.html?pagewanted=all&_r=3& (dostęp 1.07.2013).

⁵¹ Ibidem oraz *Danish Judge Blasts ICTY President*, EJIL: Talk!, 13.06.2013, <http://www.ejiltalk.org/danish-judge-blasts-icty-president/> (dostęp 20.06.2013).

⁵² *Hague Tribunal President: 'Convictions Shouldn't be Automatic'*, „Justice Report”, 2.07.2013, <http://www.justice-report.com/en/articles/hague-tribunal-president-convictions-shouldn-t-be-automatic> (dostęp 4.07.2013).

⁵³ *War crimes in the former Yugoslavia. Two puzzling judgments in The Hague*, op.cit.

za zbrodnie Holokaustu z zastosowaniem standardów obowiązujących obecnie w MTKJ, mógłby łatwo wymknąć się sprawiedliwości, podobnie jak Milošević za zbrodnie popełnione w Bośni i w Chorwacji. „*To nie jest ślepa sprawiedliwość. To ślepotą*” – dodaje Sudetic.⁵⁴ Niezaprzeczalnie brak uznania w orzecznictwie trybunałów dla zasady odpowiedzialności dowódców za akty podwładnych, ukształtowanej już w Norymberdze, spowoduje, że sprawiedliwości międzynarodowej nie stanie się zadość, bo karani będą wykonawcy, a nie ci, którzy masowe zbrodnie zaplanowali i nakazali ich wykonanie.

Osiągnięcia MTKJ i MTKR, a także innych trybunałów powołanych na czas określony, są godne uznania. Dziś należy mieć nadzieję, że ich dorobek nie zostanie przesłonięty przez niepowodzenia, krytykę czy skandale. Ważne, aby wiedza o działalności tych instytucji była rozpowszechniana rzetelnie, a osiągnięcia sprawiedliwości międzynarodowej przyczyniały się do pogłębienia wiary w pokój i prawa człowieka.

Abstract

The future of international criminal ad hoc tribunals. Completion strategies and residual solutions, with special attention to the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia

The international criminal ad hoc tribunals were created as an answer to crimes committed in the bloody conflicts of the last decade of the twentieth century. Except for the International Criminal Court, which has a permanent nature, all the ad hoc tribunals were set up as institutions with a limited lifespan. In the beginning of the new century, questions arose about the possible dates of completion of their activities. In 2003, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) and the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) worked out the so called Completion Strategies, endorsed by the UN Security Council later that year. These strategies assumed

⁵⁴ Ibidem.

that all activities of the two Tribunals should be finalised by 2010. Yet, even before that date, it became clear that these institutions were overloaded with work and it was unrealistic to hope that they would meet the indicated deadline. In the meantime, another temporary criminal tribunal, the Special Court for Sierra Leone (SC-SL) was coming closer to finalising the majority of trials. At that time, it was unclear what steps should be taken regarding the remaining tribunals' residual functions, which would need to be taken care of even if most of the cases would have been completed. As regards the ICTY and the ICTR, the Security Council, by means of its resolution, determined in December 2010 that the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals would be set up. As far as the SC-SL is concerned, the government of Sierra Leone signed an agreement with the UN (August 2010) to create the Residual Special Court for Sierra Leone. The two recently formed international jurisdictions are supposed to replace the ICTY, the ICTR and the SC-SL (respectively). This article puts emphasis on the International Residual Mechanism for the ad hoc tribunals and attempts to present challenges that international criminal jurisdictions are facing today and are about to face in the future.